

Haydar DÖNMEZ*

Platon'un *Apologia*'sındaki Sokrates'in Kişiliğine Yeni Bir Bakış

Abstract: Socrates is one of the most interesting and enigmatic philosophers in the history of philosophy. In 399 BC he was tried by the Athenian court and executed. The accusers brought three accusations against him: impiety, introducing new gods and corrupting young men. Socrates wrote nothing. Therefore, information about his personality and thoughts is based on writings of his students and contemporaries. Works by Plato, Xenophon and Aristophanes give considerable information, but Socratic images of these writers are inconsistent with each other. This paper tries to take a new look at the personality of Socrates in the Apology of Plato. The Socratic image created by modern scholars is generally positive: honest, wise, democrat, devout, truth-lover. My paper focuses on the obvious contradictions of Socrates in the Apology and tries to disprove his views confirmed by modern scholars. It comes to conclusion that Socrates fails to make a good defence before the jury.

Keywords: Socrates; trial; apology; Athenian court; Greek philosophy.

Sokrates felsefe tarihinin en ilgi çekici kişiliklerinden biridir. Yargılanıp ölüme mahkûm edilmesinin ardından 2500 yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına karşın, felsefi düşünceleri ve Atina halk mahkemesince hakkında verilen ölüm kararı tartışılmaya devam etmektedir. Sokrates'in kendi felsefesine ilişkin yazılı hiçbir eser bırakmamış olması, bizim onun düşüncelerini ilk elden öğrenmemize engel olmuştur. Onun düşüncelerini biz daha çok, öğrencisi Platon'un eserlerinden öğrenmekteyiz. Platon'un kendi hocasının görüşlerini eserlerinde ne ölçüde doğru aktardığını bilmiyoruz. Şimdilik bildiğimiz tek şey vardır: Tarihsel Sokrates ile Platonik Sokrates'in düşünceleri birbiriyle çelişmektedir. Araştırmacılar yüzyıllardır gerçek ya da tarihsel Sokrates'in kişiliğini ortaya koymak için çok çaba göstermişler, ancak bunda pek başarılı olamamışlardır.

Platon da eserlerinde kafaları karıştıracak ölçüde değişik Sokrates kişilikleri ortaya koymuştur. Yaşamı boyunca Sokrates mi tutarsız düşüncelere sahip olmuş, yoksa Platon mu hocasını bilerek böyle göstermek istemiştir? Bu sorunu çözmek bugün için olanaksızdır.

Biz bu yazımızda öncelikle Platon'un en güvenilir eseri gözüyle bakılan *Apologia*'sını** temel alarak Sokrates'in bu davasında ortaya koyduğu kişiliğini sorgulamaya çalışacağız.

Bazı araştırmacılarca Sokrates'in kişiliğinin yanlış anlaşıldığı ve *Apologia*'da düştüğü çelişkilerin göz ardı edildiği görülmektedir. Bunları daha iyi gösterebilmek için, önce Sokrates'in *Apologia*'daki kişiliğinin temel özelliklerini kendi sözleriyle uyumlu tezler hâline getireceğim.

Daha sonra, hem bu tezlerin yanlışlığını kanıtlarla göstermeye hem de daha gerçekçi bir tarihsel Sokrates portresi çizmeye çalışacağım. Bu konuda yazmış Platon'un çağdaşı olan iki klâsik yazar daha vardır: Aristophanes ve Ksenophon. Onların eserleri de bizim tezlerimiz için önemli kanıtlar içermektedir. Konuyla ilgili Sokrates'in ölümünden çok sonra yazılmış eserler de vardır. Ancak çağdaş araştırmacılar bunlara, Platon'un, Aristophanes'in ve Ksenophon'un yazdıkları kadar önem vermemişlerdir.

Sokrates'in savunmada sergilediği kişiliğini anlamamıza, çelişkileri görmemize ya da onun *Apologia*'daki kişiliğini yüceltenlerin onu yanlış anladıklarını göstermeye katkı sağladığı ölçüde bu ikincil klâsik ve çağdaş kaynaklara da başvurmaya çalışacağım.

---

*Dr. Haydar Dönmez, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü, II. TBMM, Ulus – Ankara (hdonmez.ancyra@mynet.com).

** Yazımızda Platon'un *Apologia* adlı eseri için H. N Fowler'ın yayınladığı metni kullandım. *Plato I*, London 1913.

Ancak bundan önce, Sokrates'in yargılanma sürecine kısaca değinmek yararlı olacaktır.

Sokrates'e M.Ö. 400 yılında ya da 399 yılı başlarında Meletos, Lykon ve Anytos adında Atinalı üç yurttaşça suçlama yöneltilmiştir. Bu kişilerden birincisi şairlerin, ikincisi hatiplerin, üçüncüsü ise zanaatkârların adına davacı olmuştur (Platon, *Apologia* 23 E).

Apologia'da Sokrates'e yöneltilen üç temel suçlama yer almaktadır:

- a- Atina kentinin benimsediği tanrıları kabul etmemek.
- b- Başka tanrılar icat etmek.
- c- Atina gençliğini bozmak.

Platon hocasını suçlayanların hangi argüman ve kanıtlara dayandığını *Apologia*'da açıklamamıştır. Sokrates'in davası ile ilgili olarak eser bırakmış bir başka öğrencisi olan Ksenophon da bu konuda okuyucuya pek bir şey söylememektedir.

Sokrates'e yönelik gerçek suçlamanın M.Ö. 401 yılında ortaya çıktığını söyleyen araştırmacılar da vardır. Sokrates, demokratik olmayan yöntemlerle Atina kentinin anayasasını ortadan kaldırmaya çalışan oligarşik partinin önderi ya da akıl hocasıdır. Atina Otuzlar'ın tiranlığından kurtarıldıktan sonra, Demokrat Parti, Oligarşik Parti yanlıları için bir af yasası çıkarmıştı. Öyle anlaşılıyor ki Sokrates'e siyasal görüşlerinden dolayı dava açılmadığı için, davacılar, *Apologia*'da belirtilen üç temel suçlamayı yöneltmişlerdir.¹

Yapılan yargılama sonucunda 500 kişilik halk jürisi, Sokrates'in 220'ye karşı 280 oyla suçlu olduğuna karar vermiştir. Daha sonra, her iki taraf önerilecek ceza ile ilgili olarak yeniden söz almış ve daha sonra jüri iki tarafın ceza ile ilgili önerisinden hangisini seçeceğini karara bağlamıştır.

İddia makamı, Sokrates için ölüm cezası talep etmiş, Sokrates ise önce kendisi için herhangi bir ceza önermemiştir. Tam tersine, devletin kendisine *Prytaneion*'da ölene kadar bakmasını istemiştir. Onun kendisine ceza değil, ödül verilmesi gerektiğine ilişkin bu açıklaması, mahkeme jürisini öfkelenmiştir. Daha sonra durumun ciddiyetini kavrayan Sokrates, yoksulluğunu gerekçe göstererek kendisine 1 *mnal*lık bir ceza önermiş; dostlarının araya girip ondan 30 *mna* ceza önermeyi istemesi ve bunu kendilerinin ödeyeceğini bildirmeleri üzerine Sokrates, kendisi için bu cezayı önermeye razı olmuştur. Sonra da âdeta bu önerisinden pişman olmuşçasına bir tutum takınarak mahkeme jürisine ve Atina halkına gözdağı vermeye çalışmıştır. Bunun sonucunda jüride Sokrates'e ölüm cezası verilmesini isteyenlerin sayısı artmış ve Sokrates, 140'a karşı 360 oyla ölüm cezasına çarptırılmıştır.

Platon'un *Apologia*'sındaki Sokrates'in Kişiliği Üzerine Tezler

Dava süreci ile ilgili bu kısa açıklamadan sonra Sokrates'in öğrencisi Platon'ca *Apologia*'da tanıtılan kişilik özelliklerini tezler hâlinde sıralamaya geçebiliriz.

- i. Sokrates'in kendisi hiçbir şey bilmemektedir. Kendisinin bilgelikle bir ilgisi yoktur. Kendisini dünyanın en bilge kişisi gösteren aslında Delphoi tanrısıdır.
- ii. Aristophanes'in eserinde kendisine yönelttiği suçlama da gerçek dışıdır. O hiçbir zaman yerin altındaki ve gökyüzündeki olayları araştırmamıştır. Ayrıca o doğruyu yanlış gibi göstermemiş ve Atina gençliğini bozmamıştır.
- iii. Sokrates kesinlikle bir sofist değildir. Çünkü sofistler insanlara ücret karşılığında ders vermekte ve onlara bir şeyler öğrettiğini öne sürmektedir.
- iv. O oligarşi yanlısı değildir. O siyasetten yaşamı boyunca uzak durmuştur.
- v. O kesinlikle gerçek bir dindardır.
- vi. Sokrates yaşamı boyunca hakikatin ortaya çıkması için çaba harcamıştır.

¹ Papadimitriou 2012, 3 (bkz.: <http://www.sgt.gr/en/programme/event/688>). Ayrıca bkz. Popper 1989, 184.

vii. Sokrates'e yöneltilen suçlamalar tümüyle gerçekdışıdır. O suçsuzdur ve Atina toplumuna iyilik dışında bir şey yapmamıştır.

Şimdi *Apologia*'da ortaya konan bu tezlerin temelsiz olduğunu göstermeye geçebiliriz.

i. Sokrates'in hiçbir şey bilmediği iddiası, *Apologia*'da kendi sözleriyle de yalanlanmaktadır. O, konuşmasının bir yerinde kendisinin zaman zaman kutsal bir ses (*daimonion*) duyduğunu öne sürmektedir. Üstelik bu sesi çocukluğundan beri duymaktadır. Bu ses, ona neyi yapmaması gerektiğini belirten bir iç sestir (*Apologia* 31D). Bu ses onu siyasete girmekten alıkoymuştur. Sokrates bu konu ile ilgili olarak şöyle demektedir: “Hiç kuşku yok ki, Atinalılar, ben eğer siyasete girmiş olsaydım, uzun süre önce ölmüş olurum ve ne size ne de kendime hiçbir hayrım dokunmazdı.” (*Apologia* 31D).

Sokrates'in 31D'de söyledikleri, onun en azından kötü olan şeyin ne olduğunu bildiğini ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle, onun bütünüyle bilgisiz olmadığını söyleyebiliriz. O, kötü ve utanılabilir olanı bilmektedir. Kötülük olduğunu bildiği şeylerden de korktuğunu söylemektedir (29B). Yine *Apologia*'da 'kötülük olduğunu bildiğim şey' (37B) ifadesine rastlanmaktadır. Sokrates'in *Apologia*'da özellikle gençlere erdem öğrettiğini söylemesi çok önemlidir. Çünkü diğer klâsik kaynaklarda da Sokrates'in erdemi bir bilgi olarak kabul ettiğine değinilmektedir.² Platon'un diyaloglarında da adalet, dindarlık, cesaret, ılımlılık ve dostluk gibi kavramlar birer erdem olarak ele alınmıştır.³

Ksenophon da Sokrates'in Apollon'un kendisini diğer insanlardan çok üstün olarak gördüğünü söylediğinden ve yargıçlara “Akıllı biri bana bilge demez mi?” diye de sorduğundan söz etmektedir.⁴

Sokrates'in bilgisizlik ilânı araştırmacıların çözemediği bazı sorunlar ortaya çıkarmaktadır: Platon ile Ksenophon bu konuda niçin birbiriyle çelişen açıklamalarda bulunmuşlardır? Bu iki yazar bilgiden söz ederken çok farklı şeyi mi kastetmektedir? Acaba hangisi mahkemedeki Sokrates'i daha iyi yansıtmaktadır? Platon'un diğer eserlerinde de Sokrates'in bile bile kötülük yapmamak gerektiğini (*Kriton*, 49A), kötülük ve haksızlığın mutsuzluğa yol açtığını (*Gorgias*, 472C-D, 473A, 479E, 507C);⁵ eğriliğin doğruluktan kârlı olmadığını (*Devlet* I.354 A),⁶ kötülük görmeyi kötülük yapmaya tercih etmek gerektiğini (*Gorgias*, 469C, 474B, 475E),⁷ doğruluğun eğrilikten daha güçlü olduğunu (*Devlet* I.351 A) bildiğine dair çok sayıda kanıt yer almaktadır.⁸

L. A. Dorion da Platon'un savunmada sergilediği 'bilgisiz Sokrates' ile yukarıda belirtilen eserlerde açığa vurulan 'bilgili Sokrates' arasındaki çelişki üzerinde ısrarla durmakta ve bunun nedenini anlamaya çalışmaktadır. Bu çelişkinin farkında olan kimi yorumcuların (Vlastos) Sokrates'in bilgisizlik ilânının içtenliğine inandığını belirtmektedir. Kimi yorumcuların ise (Brickhouse ve Smith) Sokrates'in 'bilmek' ve 'tanımak' fiillerini farklı kullandıklarından yola çıkarak onun bazı şeyleri bildiği ve bazı şeyleri bilmediği sonucuna vardığını söylemektedir. Yapılan bu son yoruma Dorion da katılmaktadır. O ayrıca şu durumun da açıkça farkındadır: Platon, Sokrates'teki bazı ahlakî bilgilerin kaynağını tanrılara dayandırmaktadır. Dorion, bunun onu hem bilgisiz hem de bilgili gösterirken düştüğü çelişkiyi giderecek bir açıklama olduğuna inanmaktadır.⁹

Bütün bu açıklamalardan sonra, bizim burada şu soruyu sormamız kaçınılmaz hâle gelmektedir: Platon hocasını *Apologia*'da bilgisiz göstermekle ya da Sokrates kendisini böyle göstermeye çalışmakla neyi amaçlamış olabilir? O, başkalarına bir şey öğretmiş olduğuna niçin şiddetle karşı çıkmaktadır? Çünkü

² Aristoteles, *Eudemos'a Etik* I,5,1216b 5–6; Ksenophon, *Memorabilia* III, 9,5.

³ Dorion 2005, 52–53; ayrıca bkz. Taylor 2002, 75 ve 78.

⁴ Xenophon, *Apology (Apologia Sokratous)* IV, (Trans. by O. J. Todd), Loeb Classical Library, s. 650 (16).

⁵ *Diyaloglar I*, (Gorgias, Çev. M. Cevdet Anday), s. 75, 76, 85 ve 115.

⁶ Eflatun, *Devlet* (Çev. H. Demirhan), s. 58.

⁷ *Diyaloglar I* (Gorgias, Çev. M. Cevdet Anday) s. 72, 77 ve 80.

⁸ Eflatun, *Devlet* (Çev. H. Demirhan), s. 52.

⁹ Dorion 2005, 49–51.

gençlere bir şeyler öğrettiğini kabul etmesi durumunda, kimlere neler öğrettiğini davacıların kendisine soracağını tahmin etmektedir. Onun öğrettiği şeyler de, kendisinin demokrasi düşmanı oligarşik çevrelerle olan ilişkisini gözler önüne serecektir.¹⁰

Sokrates dava sırasında kendi bilgisizliği konusunda ısrar etmişti. Bununla davacıların mahkeme huzurunda kendisini sorguya çekmelerine engel olmayı amaçlamaktadır. Hakikate erişmek için insanları sorgulamak bizzat Sokrates'in temel ve 'kutsal görevi'dir; onun işi yanıt vermek değil, soru sormaktır. Sorgulanmadan sorgulamaktır. Dava sırasında bu ilkeden ödün vermeyi düşünmemiştir. Çünkü kendisine beklenmedik anda yöneltilen sorulara dürüstçe yanıt verdiğinde mahkûm olacağını çok iyi bilmektedir. Bu nedenle, o hiçbir şey bilmeyen biri gibi davranmış¹¹ ve insanları bilgisiz olduğuna inandırmaya çalışmıştır.

Sokrates, mahkemede kendisiyle çelişkiye düşme pahasına bildiğini söylediği şeylerin, yani ahlâkî bilgilerinin kaynağını ise tanrıya dayandırdı. Böylece, o artık yasalara aykırı birtakım işler yaptıysa bile, bunu Tanrı böyle istediği için yaptığını, bundan dolayı da kendisine herhangi bir ceza verilmesinin hem dine hem de adalete aykırı olacağını söyleyebilecekti. Nitekim söyledi de. Ama işler düşündüğü gibi gitmedi ve mahkeme de onu mahkûm etmekle onun bilgisiz olmadığını onayladı. Bir başka deyişle, onun bilgisini yasalara ve dine aykırı olarak kötüye kullandığını ortaya koydu.

ii. Sokrates'e yöneltilen üç temel suçlamaya Aristophanes'in *Nephelai/Bulutlar* adlı eserinde yer verilmesi, ona karşı yöneltilen suçlamaların hiç de temelsiz olmadığını ortaya koymaktadır.

W. K. C. Guthrie, Sokrates adlı yapıtında onun siyasal görüşleri üzerine yazdığı ek notta, iki araştırmacının (A. D. Winspear ve T. Silverberg) Sokrates üzerine 1933'te yayımladıkları bir incelemede, onun gençken demokratik çevrelerle bağının olduğu ve doğa bilimleriyle materyalist ve kuşkucu düşünceye gönül verdiği sonucuna vardıklarını söylemektedir.¹²

L. A. Dorion da Aristophanes'in *Bulutlar* adlı komedyasında Sokrates kişiliğinin sofist yönünü vurguladığına inanmaktadır.¹³ Sokrates *Bulutlar*'da öğrencilere kendi borçlarını ödememek için hile yapma tekniğini öğreten bir kurumun yöneticisi olarak gösterilmektedir. Sokrates'in burada açıkça sofist Protagoras ile özdeşleştirildiği görülmektedir.¹⁴

W. K. C. Guthrie *Bulutlar*'daki Sokrates'te üç farklı tip saptamıştır: (a) Kötü bir durumdan iyi bir sonuç çıkaran ve bunu başkasına öğreten sofist tipi. (b) Anaksagoras gibi ateist bir doğa felsefecisi tipi. (c) Dünyevî kaygı ve zevklerden uzak, duyarsız, aç, perişan bir kılıkla dolaşan bir ahlâk hocası tipi.¹⁵

Aristophanes'in *Bulutlar*'da Sokrates'i Anaksagoras gibi bir doğa felsefecisi olarak göstermesine Sokrates'in çok şiddetli tepki gösterdiğine tanık olmaktadır.

“... Dostum Meletos, Anaksagoras'ı suçladığının farkında mısın? Sen bu kişileri bu kadar küçümsüyorsun? Klazomenaili Anaksagoras'ın kitaplarının bu tür ifadelerle dolu olduğunu bilmeyecek kadar sen onları bu yazılardan habersiz mi sanıyorsun? Ve gençler kimi zaman orkestrada en çok bir drakhmeye satın alabilecekleri bu şeyleri benden öğreniyorlar ve sonra da özellikle ipe sapa gelmez bu düşünceleri Sokrates kendisine mal ettiğinde de onu alaya alıyorlar demek! Zeus aşkına, sen benim herhangi bir tanrıya inanmadığımı mı düşünüyorsun?” (Apologia 26E).

“... Ancak, Atinalılar, benim bu tür konularla hiçbir ilgim olmadı ...” (Apologia 19C).

¹⁰ Sokrates'in öğrencileri arasında iki tiran, Kritias ve Kharmides de yer alıyordu. Onun gençleri siyasete hazırladığından Ksenophon da eserinde söz etmektedir. Bkz. *Memorabilia*, I.2,17-18; I.6, 15; IV.3,1. Onun Kritias'ın hocası olduğunu söyleyen bir başka yazar ise Aiskhines'tir. Bkz. Stone 1988, 178; Popper 1989, 182-183.

¹¹ Hadot 2011, 36.

¹² Guthrie 1972, 94.

¹³ Dorion 2005, 36.

¹⁴ Taylor 2002, 15.

¹⁵ Taylor 2002, 15.

Sokrates, Meletos'un kendisine yönelttiği bu suçlamayı onun ahlâksızlık ve deliliğine yormaktadır (27A). Oysa Sokrates doğa filozoflarının düşüncelerine gençliğinde ilgi duymuş, ancak geçiş döneminden sonra muhafazakârlaşmış ve aralarında Alkibiades, Kriton, Kritias ve Platon'un da yer aldığı zengin ve aristokratik çevrelerle ortak hareket etmeye başlamıştır.¹⁶ Dahası, onların kültürel mirasından savunması sırasında da yararlanmayı sürdürmüştür. Geçen yüzyılın en önemli filozoflarından olan Karl R. Popper'in 1979'da Frankfurt Üniversitesi'nde verdiği 'Bilgi ve Bilgisizlik Üzerine' başlıklı konferansta Sokrates'in 'Haksızlığa uğramak, haksızlık yapmaktan daha iyidir.' diye iyi bilinen yaşam felsefesinin (bkz. *Kriton* C-D; *Devlet* I 353E–354A; *Devlet* I 332D–336A; *Gorgias* 469B-C, 474B, 475E, 508E), çağdaşı Demokritos'un sloganı olduğunu söylemektedir.¹⁷ Popper'in bu konferansta filozof ve şair Ksenophanes'ten aktardığı sözler (Popper 2001, 52) Sokrates'in bilgi anlayışının pek de özgün bir yanı olmadığını açıkça ortaya koymaktadır:

*“Ulaşamadı hiç kimse, Tanrılar ve sözünü ettiğim
Tüm şeyler hakkındaki kesin doğruya, ulaşamaz da.
Açıklayabilse de biri, bu kusursuz doğruyu,
Asla bilmeyecektir: her şey sanılarla dokunmuştur.”
“Açmadılar başından tanrılar her şeyi ölümlülere;
Ama bizler zamanla buluruz arayarak daha iyiyi.”*

Sokrates'in kimi düşüncelerinin kökenine ilişkin Popper'in gösterdiği bu önemli kanıtlar dışında davadan çok sonra yazılmış bir klâsik kaynaktaki da Sokrates'in doğa filozoflarından etkilendiği; dahası onun Arkhelaos ve Anaksagoras'ın öğrencisi olduğu ileri sürülmektedir.¹⁸

Sokrates savunmasının başlangıcında kendisini suçlayanları 'yalancı' ve 'utanmaz' olarak nitelendirmişti. Ancak davanın üzerinden 2500 yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına karşın, Sokrates'in kişiliğine yakınlık duyanlar bile onun doğa filozoflarının etkisi altında kaldığı sonucuna varmışlardır.

iii. Sokrates'in sofistlere karşı çıkışının temelinde bilginin öğretilen bir şey olmadığı düşüncesi vardı. Ona göre, bilgiye ancak *sophia*'nın tek sahibi tanrılar aracılığıyla ulaşılabilirdi. Sokrates yargıçları sofist olmadığına ikna etmek için onlarla kendisi arasındaki farkı açıklama gereği duymuştu: Kendisi hiç kimsenin hocası olmamıştır. O hiç kimseye bir şey öğretmemiş, hiç kimseden konuşması karşılığında ücret almamıştır. Bunun en açık kanıtı da yoksulluğudur (*Apologia* 19E; 31C). Platon hocasını dava sırasında sofist karşıtı gibi göstermiş, ancak *Apologia* dışındaki eserlerinde birbiriyle çelişen Sokrates kişiliklerine yer vermekten de geri durmamıştır. Platon'un sofistleri eserlerinde her zaman olumsuz olarak göstermediği de bir başka gerçektir.¹⁹

Sokrates savunmasında Meletos'u sorgularken, kendisine yöneltilmiş olan suçlamayı akılcı bir biçimde değil de, sofistlerin başvurduğu bir üslûpla çürütmeye çalışmıştır (*Apologia* 24D-E; 25A). Buradaki diyalogda dava ile ilgisi olmayan bir konuda Meletos'u çelişkiye düşürerek yargıçları etkilemeye çalışmaktadır. Bu diyalog bile Sokrates'in aslında diğer insanlardan ne kadar daha akıllı ya da bilge olduğunu ima etmek için tasarlanmıştır. Onun hiç kimsenin başkasından zarar görmek istemeyeceği; gençleri eğer gerçekten bozmuşsa, bunu bilerek yapmış olamayacağı ve bu nedenle de kendisinin cezalandırılmaması gerektiği argümanı da bundan önceki kadar inandırıcılıktan yoksundur.²⁰ Onun üçüncü ve son argümanı da bir safsatadır: Kendisiyle zaman geçirmekten hoşlanan çok sayıda insan olmuştur. Bunların birçoğu mahkemeye kendisine destek olmak için gelmiştir. Eğer onlarla olan konuşmaları onları gerçekten bozmuş olsaydı, bu zamana kadar ya onlar ya da onların yakınları kendisini çoktan cezalandırmış olurlardı. Burada Sokrates, sanki daha önce kendisiyle konuşmuş olan ve şimdi yargıçlar arasında

¹⁶ Guthrie 1972, 94.

¹⁷ Popper 2001, 47.

¹⁸ Diogenes Laertios, *Ünlü Filozofların Yaşamları ve Öğretileri* (Çev. C. Şentuna), s. 75, II.19.

¹⁹ Örneğin, Protagoras'ta sofist bize olumlu olarak tanıtılmaktadır.

²⁰ Bkz. Papadimitriou 2012, 9–10.

bulunan kişilere de seslenmekte ve eğer gerçekten bozulduklarına inanıyorlarsa çıkıp bunu söylemelerini onlardan talep etmektedir.

Oysa Sokrates'in öğretilerinin etkisi, öğrencilerinin adları ve eylemleri kadar iyi bilinmektedir.²¹ Çağdaşı Ksenophon, *Memorabilia* adlı eserinde, Sokrates'i aklamaya çalışsa da, onun bilgisi ve oligarşik eğilimleri konusunda bize yeterince açıklama yapmaktadır.

iv. Sokrates'in oligarşik eğilimleri ve demokrasi karşıtlığı konusunda çok sayıda kanıt bulunmaktadır. Sokrates, savunmasında bir gerçeği, 30 tirandan en az ikisinin arkadaşı ve akıl hocası olduğunu gizlemeye çalışmıştır.

Sokrates Sparta'nın anayasasına ve yaşam biçimine hayranlık duymaktadır. Platon, *Kriton* adlı eserinde Yasalar, Sokrates'e karşı şöyle konuşmaktadır:

“...Oysa sen her fırsatta iyi yasalarla yönetildiklerini söylediğin halde, ne Sparta'yı, ne Girit'i ne de Yunan ya da barbar kentlerinden birini Atina'ya hiçbir zaman tercih etmedin.” (*Kriton* 52E–53A).²²

Devlet adlı eserde ise Sokrates, Girit ve Sparta anayasal düzenini en iyi yönetim biçimi olarak görmekte ve demokrasiyi değerce üçüncü sıraya yerleştirmektedir (*Devlet* 8.544C).

Ksenophon da Sokrates'in Atinalılar'a karşı olumsuz bir biçimde konuştuğunu ve Spartalılar'dan övgüyle söz ettiğini belirtmektedir (Ksenophon, *Memorabilia* III. 5; III. 13-15; IV.4.15).

Sokrates konuşurken Atina kentinin koruyucu tanrılarında olan Peitho, Demos, Zeus Boulaios ve Zeus Agoraios'tan hiç söz etmemiştir. Bu da onun kentin demokratik koruyucu güçlerine hiçbir saygısı olmadığını açıkça ortaya koymaktadır.²³

Savunmada Aristophanes'ten ve onun komedyasından söz ederken Sokrates, orada kendisine yöneltilen eleştirilerin ve suçlamaların yanlış olduğunu söylemiş, ancak kendisinin oligarşi yanlılarıyla hiçbir bağının olmadığını, yani Alkibiades diye birini tanımadığını, Kharmides ve Kritias'la hiçbir bağının olmadığını söyleyememiştir.²⁴

Platon'un *Devlet*'inde de Sokrates'in demokrasiyi hedef aldığı, ona çok sert eleştiriler yönelttiği bir başka gerçektir.²⁵

Onun dava sırasında yargıçlara karşı saygısız ve aşağılayıcı bir dil kullanması da kurulu düzene kafa tutmak anlamına geliyordu. Sokrates savunmasında jüriye seslenirken, *andres dikastai* (yargı adamları/yargıçlar) yerine “*andres Athenaioi* / Atinalı adamlar/beyler” ifadesini kullanmaktan çekinmemiştir (bkz. *Apologia* 17A-C; 18A-B; 19A; 19C; 20C-E; 21C; 22E; 22D; 23A; 24A; 24C; 26A; 26E; 28A; 28D; 29A; 29D; 30C-D; 31D; 32E; 33C; 34D; 35B-E; 36B; 36D; 38B-C). “*Andres dikastai*” ifadesini biri dışında (26D), yalnızca kendi lehinde oy kullanmış yargıçlar için (bkz. 40A; 40D; 41B; 41C) kullanmıştır.²⁶ Bununla yargı da dâhil tüm kamu görevlilerinin halkın oyuyla ve kurayla belirlendiği bir düzene tepkisini göstermeyi amaçlamıştır. Onun mahkemenin yeterliliğine yönelik kuşkusunu ve yargıçların yetkilerini kötüye kullanacaklarına yönelik kaygısını göstermek için *Apologia*'daki bazı sözlerini burada aktarmak daha doğru olacaktır:

“... Ta başta söylediğim gibi, içinizde böylesine yer etmiş bu tür bir önyargıyı sizden koparıp almayı başarabilseydim eğer, buna çok şaşırırdım.” (*Apologia* 24A).

²¹ Popper 1989, 184–185 ve özellikle 48. not.

²² Platon, *Kriton* (Çev. F. Öktem – C. Türkkân), s. 19.

²³ Papadimitriou 2012, 16. Stone'a göre ise Sokrates, ne oligarşi ne de demokrasi yanlısıdır. Bkz. Stone 1988, 11.

²⁴ Alkibiades'in Sokrates'in en ünlü öğrencilerinden biri olduğunu biz Platon'un *Şölen* adlı eserinden de biliyoruz.

²⁵ *Devlet* 8.544c ve 558b.

²⁶ Sokrates'in savunmasında 26D'de kullandığı ‘*andres dikastai*’ ifadesinin bir dil sürçmesi olduğunu düşünüyoruz. Onun jüriye iki değişik seslenişi daha vardır: ‘*andres/ beyler*’ (19E; 21A; 22B; 27A; 29B; 31A; 34B; 38D; 39C-E) ve ‘*Athenaioi/Atinalılar*’ (32B; 34D; 37A; 37D). Bu konuya dikkat çekenlerden biri Anthony Papadimitriou'dur. Bkz. Papadimitriou 2012, 6.

"... Atinalılar, Anytos'un dediğine ister inanın ister inanmayın, ister beni aklayın ister mahkûm edin, size şunu da bilin derim: Ben binlerce kez öldürülecek olsam da, davranışımı hiç değiştirmeyeceğim." (Apologia 30C).

"Atinalılar, ben savunmamı şu an kendim için değil, tam tersine, tahmin edebileceğiniz gibi, tanrının size başlattığı bu armağana yönelik tutumunuzda bir hataya düşmeyiniz diye, bunu sizin için yapıyorum." (Apologia 30E).

"... Atinalılar, hakkımda verdiğiniz mahkûmiyet kararına üzülmedim, bunun pek çok nedeni var; şu da bir gerçek ki kararınızın benim için şaşırtıcı bir yanı yok. Ben lehte ve aleyhte olan oyların sayısına çok şaşırdım. Çünkü ben bu kadar küçük bir oy farkı değil, daha büyük bir oy farkı bekliyordum." (Apologia 35E; 36A).

Sokrates'in Atina halkının hain olarak gördüğü iki tiranın (Kritias ve Kharmides) akıl hocası olması, Atinalılar'ın ona karşı öfke duymasına neden olmuştu. Sokrates'in gençler ve güç sahibi kişiler üzerindeki etkisi açıktı. Onun oligarşik çevrelerle olan ilişkisini sorgulayacak kişilerin her tür sorularına yanıt verebilecek bir durumda değildi. Kendisine yöneltilen suçlamalardan kurtulabilmesi için başvuracağı iki yol vardı. Birincisi, başkalarının bilgisizliğini ortaya çıkarmak için felsefi araştırmalarında kullandığı sorgulama tekniğini (*elenkhos*) kullanmak. İkincisi ise, başkalarını sorgulama görevini kendisine Tanrının verdiğini söylemek.

Sokrates, davada kendi kişiliği kadar karmaşık bir savunma stratejisi benimsedi, ancak bu pek işe yaramadı. Çünkü kendisine yöneltilen suçlamalara doğrudan karşılık veremedi. Bunun yanı sıra kendisiyle de çelişir duruma düştü. Sokrates'in savunmasında yaptığı bir başka büyük hata da dinsel değerleri açıkça kötüye kullanmasıydı. Bu da bizi bazı Sokrates severlerin onun toz kondurmadığı dindarlığını sorgulamaya yöneltmektedir.

v. Sokrates, kendisine yöneltilen dindar olmadığı suçlamasını çürütmek için bir kehanet olayından söz etmektedir. Buna göre, Kairephon adında eski bir arkadaşı bir gün Delphoi'a gitmiş ve Sokrates'ten daha bilge birinin olup olmadığını sormuş. Pythia da ondan daha bilge hiç kimsenin olmadığını söylemiş (Apologia 21A). Eğer Sokrates'in sözüne inanacak olursak, onun bütün felsefi araştırma ve sorgulamalarının nedeni bu olaydır. O ilkin tanrı sözcüsünün kendisi hakkında böyle bir şey söylemesine şaşırmış gibidir. Tanrı bununla neyi anlatmak istemektedir? Ortaya attığı bu şey ne tür bir bilmedir? Kendisi az ya da çok bilge olmadığını bildiğine ve Tanrı yalan söylemeyeceğine göre, bununla söylenmek istenen, başka bir şey olsa gerektir (Apologia 20B).

Birçok araştırmacı Sokrates'in bu sözlerini sorgulamadan kabul etmiş görünmektedir.²⁷ Sokrates'i 'hakikat aşığı' ve 'özgür düşünce savunucusu' olarak görenler onun anlattığı kehanet olayının doğruluğuna inanmışlardır. Buna inanmamaları durumunda, Sokrates'in kişiliği ile ilgili olumlu düşünceleri bir yana bırakmak zorunda kalacaklardı. Bir başka deyişle, Sokrates'in yalan söylediğine inanmak zorunda kalacaklardı.

Ama Sokrates onların inandığı kadar hakikat aşığı, alçakgönüllü ve akılcı biri değildir. Sokrates'in jüriyi suçsuz olduğuna inandırmak için inanılmaz bir olaya başvurması gerekiyordu. Söylediği şeyin çok garip bir olay olduğunun kendisi de farkındaydı. Dahası böyle bir olaya başvuracak olmasının tedirginliği içindeydi. O daha 'Kairephon' ve 'Delphoi' sözcüklerini söyler söylemez mahkemeden bağırtılar ve gürültüler yükselmeye başladı ve Sokrates de onlara "*me thorubeite, o andres! gürültü etmeyin beyler!*" (Apologia 21A) demek zorunda kaldı. Sokrates'in başkasına mal ettiği bir yalanı jüriye yutturabileceğine inanması kendi sonunu hazırlamıştır.

Şimdi bu kehanet olayının gerçekdışılığını daha iyi anlamak için Sokrates'in bu konuda söylediklerini biraz daha yakından inceleyelim. Sokrates ilkin ne demişti?

²⁷ Copleston 1997, 91 ve Taylor 2002, 26. Karşıt görüş için bkz. Mantouri 1990, 252–258.

"Kairephon'u şu ya da bu şekilde tanıyorsunuz. O benim gençlikten beri arkadaşım ve sizin çoğunuzun da bir arkadaşydı; sürgüne sizinle gitti ve sizinle birlikte geri döndü." (Apologia 21A).

Sokrates'in, burada Kairephon'la ilgili olarak vurguladığı çok önemli bir şey vardır: Onun halktan biri olması ve geçmişte jüri üyeleri ile aynı siyasal düşünceleri ve yazgıyı paylaşması.

Sokrates bununla jüriye sanki şöyle demek istemektedir: Kehanet için başvuran sizden biriydi. O nedenle, onun doğruyu söylediğine inanabilirsiniz.

O eğer gerçekten çok uzun zaman önce Delphoi'a başvurup Sokrates'in bilgeliği ile ilgili olarak kutsal bir karşılık almış olsaydı, bu çok büyük bir olay olarak görülür ve mutlaka eski kaynaklarda yer alırdı.²⁸ İnançlarından kuşku duyulmayan Atina halkı da ona peygamber gözüyle bakmaya başladılar. Ama durum bunun tam tersidir. Bu kehanet olayını, Sokrates'in sonradan uydurduğu bir yalan diye yorumlamak daha doğru gibi görünmektedir.

Sokrates'in bu olayı anlatma tarzı da inandırıcı değildir. Tanrı sanki Kairephon'a bir sır söylemiş ve o da kendi kardeşi ve Sokrates dışında bunu kimseye söylememiş gibidir. Öyle anlaşılmaktadır ki Sokrates, bu olayı kendisine verilmiş kutsal bir görev olarak değerlendirmiş, Atina'da karşısına kim çıkarsa onu sorguya çekmiş, ama onlara kutsal görevi gereği böyle yaptığını söylememiştir. Sorguladığı kişilerin kendisine yönelik öfkelerini ve kinini dindirmek için bile olsa kutsal görevini açığa vurmamıştır.

Onun yapmadığı bir şey daha vardır: 'kutsal görev' gereği hakikatin ne olduğunu anlamak için yıllar boyunca sorguladığı kişilerden herhangi birinin adını mahkemede söylemek.

Apologia'ya göre bu kehanet olayının bir tek tanığı vardır: Kairephon. O da ne yazık ki hayatta değildir. Bu nedenle, Sokrates, jüriden ölen gerçek tanığın yerine onun kardeşini tanık olarak dinlemesini istemiştir. Sokrates bu konuda jüriden bir istekte daha bulunabilirdi: Delphoi'daki Pythia'ya yeniden başvurmak. Ama Sokrates ya aklına ya da işine gelmediği için olsa gerek, jüriden böyle bir talepte bulunmamıştır.

Sokrates'in kehanet olayı ile ilgili olarak anlattıklarına bakarak şu sonuçlara varabiliriz: Sokrates, (a) tanrının her şeyi bildiğine inansa da, her şeyi söylediğine inanmıyor; (b) başkaları her şeyi bildiğini söylese de, onların bir şey bildiğine inanmıyor; (c) kendisinin hiçbir şeyi bilmediğine inansa da, başkalarının bir şeyler bildiğine inanmıyor.

Sokrates'in bu kehanet olayı ile ilgili olarak çok değişik yorumlar yapılmıştır. Platon'un çağdaşı Ksenophon'un eseri *Apologia Sokratous*'ta Sokrates'in kutsal bir görevle görevlendirildiğine ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. Ksenophon onun Tanrıya hizmet etmek için başkalarını sorguya çektiğinden hiç söz etmez. Onu geleneksel ölçülere uygun bir dindar olarak bize tanıtmaktadır.²⁹

I. F. Stone'un Sokrates'in kehanet olayından sonra giriştiği felsefi sorgulamaları üzerine söyledikleri dikkat çekicidir. *The Trial of Socrates* başlıklı eserinde Platon'un incelikli anlatımında hem açık bir gurur hem de biraz acımasızlık bulunduğunu söylemektedir. Ona göre, Sokrates'in başkalarını sorgulama biçiminde son derece aşağılayıcı ve öfkeli bir yön vardı: Kendi açığa vurduğu bilgisizliğini başkaları göze batıcı ve yapmacık bulurken, konuştuğu kişilere kendi bilgisizliklerini de gerçek gibi gösteriyordu.³⁰ Stone, Platon'un *Apologia*'da niçin bir Delphoi kehanet öyküsüne başvurduğu ve Delphoi'daki sesin niçin Sokrates'e kutsal bir görev verdiği sorusuna da bir yanıt bulmaya çalışmış ve ardından da sorusunu şöyle yanıtlamıştır: Sokrates bir mantıkçı ve filozof olarak kendisine özgü bilgeliğini belli bir siyasal amaç için kullandı ve kentlinin tüm önde gelen kişilerini bilgisiz budalalar gibi gös-

²⁸ M. Montuori de yazısında bu duruma dikkat çekmektedir. Bkz. Montuori 1990, 252.

²⁹ Ksenophon, *Sokrates'ten Anılar* (Çev. C. Şentuna), s. 26 ve 99. Bu konuda Ahmet Arslan, Sokrates'e yöneltilen tanrıtanımazlık suçlamasında bir ölçüde haklılık payı olduğunu ve Yunan geleneksel inancına göre onun dindar sayılamayacağını söylemektedir. Bkz Arslan 2010, 147.

³⁰ Stone 1988, 80.

termek istedi. Onun kutsal görevini ise Stone, bir tür *ego* yolculuğu, yani, kendisini yüceltme ve kent in saygın önderlerini küçük görme etkinliği olarak nitelendirmiştir.³¹

vi. Sokrates savunmasını yaparken yalnızca gerçeği söyleyeceği konusunu sürekli vurgulamıştır (bkz. *Apologia* 17B; 22A-B; 24A-B ve D; 28B; 29D-E; 31E; 32A; 33C; 36D; 38A). Ancak yalan söylemekten ve kendisiyle çelişmekten kurtulamamıştır. Ömrünü gerçeği aramakla geçirdiğini söyleyen birinin yalan söyleyebileceğine inanmak zor. Ama Sokrates kimi zaman kavramların anlamını bağlama göre değiştirerek, kimi zaman da şaka yapıyormuş izlenimi vererek rahatça yalan söyleyebiliyor. Burada yalnızca onun yalanlarının en önemlilerine değinilecektir.

Sokrates 38A'da jüri üyelerine şu şekilde konuşabilmiştir: "... *Söylediğim gerçek, beyler, ancak sizi ikna etmek kolay değil. Dahası, herhangi bir cezayı hak ettiğimi düşünmek de elimden gelmez. Eğer zengin olsaydım, ödeyebileceğim bir para cezasını önerirdim.*" Sokrates dava sırasında kendisini hep masum, cesur, dürüst ve onurlu göstermeye çalışmıştır. Eğer o gerçekten böyleyse, 38A'da söylediklerini nasıl yorumlayacağız? Masum olduğuna inanan bir kişi kendisine ceza önermeye nasıl razı olabilir? Eğer o ölüm cezasına çarptırılacağından korktuğu için, para cezasını kabul ederek davadan en hafif cezayla kurtulmayı amaçladıysa, o zaman savunmasının son bölümünde, niçin kendisini ilkeleri uğruna ölümü de göze almış biri gibi göstermek istiyor? Eğer gerçekten cesursa, yukarıda aktardığımız sözlerdeki korkaklığı nasıl yorumlayacağız? Eğer gerçekten korkaksa, savunmasının son bölümündeki cesaret ve meydan okumayı nasıl açıklayacağız? Bu sorunumuzu çözecek olan yine Sokrates'in kendi sözleridir. O bize 31D'de "*Hiç kuşku yok ki, Atinalılar, ben eğer siyasete girmiş olsaydım, uzun süre önce ölmüş olurum ve ne size ne de kendime hiçbir hayrım dokunmazdı.*" Sokrates tutarsız sözleriyle hem korkaklığında başkalarına iyilik yapma gücü bulunduğunu yargıçlara göstermek istiyor, hem de cesaretinde. Sokrates'in bu çelişkisi onu 'soylyalana'ndan³² daha çok yaralayan bir çelişkidir. Sokrates'i bazen iç içe geçmiş yalanlar söylerken de görüyoruz. Bu türün bir örneği, 38A2'de yer almaktadır: Zengin olmadığı yalanı.³³

Sokrates başkalarını sorgulama görevini kendisine Tanrının verdiği söylemiştir (*Apologia* 33C). O Tanrının asla yalan söylemeyeceğine inanmakta (21B) ve jüriye "...*Atinalılar, özellikle Meletos bana burada dinsizlik davası açmışken, Zeus aşkına, siz çıkıp benim onurlu, doğru ve dine uygun bulamayacağım bir tutum içinde olmayı benden istemeyin!*"(35C-D) diye seslenmektedir. Yani, bununla bir yandan kendisini masum, dürüst ve dindar bir kimse gibi göstermeye çalışmakta, diğer yandan da 21B ve 21C'de, sözünü açıkça söylediği belli olan Tanrısının kastettiği anlama yönelik kesin bir kuşku besleyebilmektedir. Sokrates acaba Tanrısının sözünü yanlış yorumlamakla neyi amaçlamış olabilirdi? Bu sorunun iki yanıtı var. Birincisi, bilmediğini bildiğini söylemekle ne kadar alçakgönüllü olduğunu göstermek; ikincisi ise, yıllardır açığa vuramadığı için kadri de bilinememiş 'peygamberliğini' yargıçlara tescil ettirmek. Ancak bu güzel amaçların gerçekleşmesi için bir tek şeye ihtiyaç vardı: yargıçların saflığına. Sokrates cehaletinin mutluluğunu yargıçların saflığıyla taçlandırmak istedi. Ama başaramadı. Sahte tevazu, peygamberlik getirmede.

Sokrates savunmasında bu iki amaca ulaşmak için elinden gelen çabayı göstermiştir. Kimi zaman kendinde insanüstü özellikler bulunduğunu (31B), kimi zaman da Tanrının en hayırlı kulu olduğunu söylemiştir: "*Şundan emin olunuz ki, böyle davranmamı bana buyuran Tanrıdır ve ben inanıyorum ki benim Tanrıya hizmetimden daha büyük böyle bir iyilik bu kentte hiç görülmedi.*" (30A).

Bütün bunlar Sokrates'in psikolojisinin çok çabuk değişebildiğini göstermektedir. Bu da onu sözlerine güvenilmez ve tutarsız biri durumuna düşürmektedir.

Verdiğimiz örnekler ayarında olmasa da Sokrates'in savunmada söylediği bir yalan daha vardır: kendisinin mahkeme önünde ilk kez boy gösterdiği ve burada kullanılan dile yabancı olduğu yalanı. Bu yalan

³¹ Stone 1988, 81.

³² Sokrates'in 'soylyalana'ni bize bildiren kişi öğrencisi Platon'dur. Bkz. *Devlet* III.414 B.

³³ Sokrates askerliğini ağır piyade olarak yapmıştır. Atina'da yoksul olanlar ağır piyade olamıyordu. Bkz. Taylor 2002, 13 ve Ober 2011, 161.

için bize en uygun kanıtı yine, 'hakikat' aşığı Sokrates'in kendisi sağlamaktadır. O, on komutanın yargılanışı sırasında mahkemede görev almış ve oy kullanmıştır (*Apologia* 32). Bir başka deyişle, yargıçlık görevinde bulunmuştur. Biz Platon'un *Gorgias* adlı eserinden biliyoruz ki Sokrates, hatiplerin konuşmaları ve konuşma sanatının incelikleri konusunda da bilgi sahibiydi.³⁴

vii. Hasımlarının Sokrates'e karşı dava açmakla ona haksızlık yaptığına inananlar, genellikle Sokrates'in masum olduğunu ve onun toplumu için iyilik dışında bir şey yapmadığını düşünmüşlerdir. Onları bu inanca sürükleyen de Platon'un savunmada kullandığı dilin retoriksel büyüleyiciliğidir. Biz de *Apologia*'da kullanılan dilin geniş kitleleri harekete geçirecek kadar etkili bir üslûpla kaleme alındığını ve okurken insana haz verdiğini kabul ediyoruz. Ama biz bunun Sokrates'in kusurlarını ve yalanlarını görmezden gelmemize yol açmaması gerektiğini düşünüyoruz. Sokrates'in davada haksızlığa uğradığı doğrudur. Onun ölüm cezasına çarptırılmasının hak, adalet ve insanlık ölçüleriyle bağdaşmadığı ve vicdanları incittiği de doğrudur. Ama doğru olan bir başka durum daha vardır: Sokrates'in bu davada bütünüyle masum olmaması.³⁵

Yaşamını hakikatin araştırılmasına adadığını söyleyen birinin kendisine yöneltilen suçlamalar karşısında yalana, hakarete ve gözdağına başvurması gerekirdi. Onun dinsel değerleri kötüye kullanmış olması da ayrıca eleştiri ve cezayı gerektiren bir durumdur.

Sokrates'e yöneltilen suçlamaların gerçek bir temeli olduğunu düşünüyoruz. Sokrates'in Atina toplumunun çektiği acılarda belli bir sorumluluğunun olduğunu düşünüyoruz. Eğer Atina demokrasisinin Sokrates'e karşı bir önyargısı olsaydı, onu yirmi yıl önce cezalandırması gerekirdi. Çünkü Aristophanes'in *Bulutlar* ve *Kuşlar* adlı komedyalarında Sokrates eleştirilmiş, ancak hiç kimse onun hakkında dava açmaya yeltenmemişti. Atina halkı, sergilendiğinde bu oyunlardan hoşlanmış olsa gerektir. Aristophanes'in *Bulutlar*'ının Dionysos yarışmasında üçüncülük ödülü aldığını da biliyoruz.³⁶ Atina toplumu o zamanlar her türlü düşünce ve inanca hoşgörülle yaklaşıyordu. Ama toplumu yıkıma sürükleyen önderlerden bazılarının Sokrates'in öğrencisi ve arkadaşı olduğunun anlaşılması, demokrasi yanlısı güçleri Sokrates'in davranışlarını yakından izlemeye yöneltmiştir.

Sokrates'in özgürlük yanlısı demokratik güçlerin sabrını niçin yirmi yıl sonra tüketir duruma geldiğini de düşünmek gerekir. Davadan birkaç yıl önce Atina toplumunun yaşadığı toplumsal kargaşa ve iç savaş ortamını iyice tanımadan Sokrates hakkında açılan davanın gerekliliğini tam olarak anlayamayız. Sokrates'in bu iç savaş ve karışıklık ortamında eski alışkanlıklarını ve oligarşik çevreleri kışkırtmayı sürdürdüğünü tahmin edebiliriz. Peki, bu sonuca nereden varıyoruz? Sokrates'in savunmasındaki psikolojisinden ve söylediği bazı sözlerden. Bunların Sokrates'in suç işlemeye meyilli bir kişiliği olduğunu yeterince ortaya koyacağını düşünüyorum. Şimdi bu sözlerin neler olduğuna bir bakalım.

"Şunu iyi bilin, söylediğim gibi böyle bir adamı, beni öldürürseniz, kendinize vereceğiniz ölçüde bana zarar vermeyeceksiniz." (*Apologia* 30C).

"Ey beni mahkûm etmiş olanlar, şimdi size bir kehanette bulunmak istiyorum; çünkü ben insanların en çok kehanette buldukları bir dönemde, ölüm öncesi günlerin içindeyim. Ve size şunu söylüyorum:

³⁴ *Gorgias* 502E- 503 A-B. Ayrıca bkz. Ksenophon, *Memorabilia* I.1,18.

³⁵ J. Ober Sokrates'in Atina hukukuna göre yargılanıp haklı olarak mahkûm edildiğini söylemektedir. Benzer görüşler için bkz. Ober 2011, 148 ve Cartledge 2013, 100. Sokrates'i davada suçlu bulanlardan biri de A. Papadimitriou'dur. Bkz. Papadimitriou 2012, 2 ve 21. (Burada A. Papadimitriou ile ilgili bir açıklama yapmak yerinde olacaktır: A. S. Onasis Vakfı, Sokrates davasının 2500 yıl sonra yeniden görülmesi için 2012 yılının Mayıs ayında Avrupa'nın ve Amerika'nın seçkin hukukçularından oluşan bir mahkemede Sokrates'i yeniden yargıladı. Papadimitriou da bu mahkemenin bir üyesiydi. Mahkeme kararı şöyle oldu: Sokrates lehine 5 oy ve Atina Kenti lehine 5 oy ve Sokrates aklandı). Karşıt görüş için bkz. Selçuk 1995, 29–30.

³⁶ Günümüze kalan *Bulutlar*, sonradan gözden geçirilmiş bir versiyondur. Bkz. Aristophanes I, (edd. by T. E. Page – E. Capps – D. H. D. Rouse), London 1930, Introduction, s. 262. ve Oxford Classical Dictionary, Oxford 1996, s. 164. Bu konuda farklı bir görüş için bkz. Dorion 2005, 30. Dorion *Bulutlar* adlı oyunuyla Aristophanes'in Dionysos yarışmasını üçüncü kez kazandığını söylüyor. Ancak bu yarışmada birinciliği Kratinos'un oyunu kazanmıştı.

Benim ölümümün hemen ardından sizlerin de başına gelecek bu ceza, bana biçtiğiniz ölüm cezasından daha beter bir ceza olacak. Sizi hesap vermeye zorlayacak olanlar, sayıca çok daha fazla olacak, siz bunun farkında değilsiniz ama, şu anda onları durduran da benim. Ve onlar daha genç oldukları için, daha acımasız olacaklar ve sizin daha fazla canınızı sıkacaklar.” (*Apologia* 39C-D).

Yukarıdaki sözleri okuduğumuzda, Sokrates'in binlerce taraftarı olan yasadışı bir örgüt lideri gibi konuştuğunu sanabiliriz.³⁷ Tam burada şu soruyu sormak gerekiyor: Mahkemenin kararını açıklamasından sonra ne oldu da Sokrates birden değişti ve Atina jürisine gözdağı vermeye kalkıştı? Aslında, Sokrates kendisine karşı dava açanların ellerinde onu mahkûm ettirecek sağlam kanıtları olduğunu ta baştan biliyordu. Ama kendisine ölüm cezası verilebileceğini pek düşünmüyordu. Yukarıdaki sözler irticalen söylenmiş olmalıdır. Bunlar, onun anlık tepkisinin ve şaşkınlığının bir sonucudur. Bu sözlerin söylendiği anlar, aynı zamanda Sokrates'in maskesinin düştüğü anlardır.

Peki, Sokrates'in mahkemeye gözdağı verecek kadar çok sayıda militan yandaşı olabilir miydi? Bunu anlayabilmek için mahkeme jürisinin oluşumuna ve Atina'nın bu davadan önce geçirdiği üç tarihsel olaya kısaca değinmek gerekiyor.

Sokrates'i yargılayan mahkeme jürisi büyük bir olasılıkla 500 kişiden oluşmuştu. Bunlar, bu göreve binlerce Atinalı arasından kurayla seçilerek gelmişti. Jürinin Sokrates'in suçlu olup olmadığı konusundaki oylama sonucuna baktığımızda, onun lehine 220 oy verildiğini görmekteyiz. Onun lehinde oy kullananların Sokrates'in siyasal düşüncelerine yakın kişiler olduğunu söyleyebiliriz. Sokrates'in bir demokrasi karşıtı, Sparta taraftarı ve oligarşik düzen yanlısı olduğundan kuşku duymayanlar, onu aklamak için çaba göstermişlerdir. Ancak burada önemli olan, Atina toplumunun M.Ö. 411, 404 ve 401'de yaşadığı üç büyük siyasal çalkantının³⁸ ardından 399 yılında da aynı ikiye bölünmüşlük durumunu sürdürüyor olmasıdır. Atina'nın özellikle 401'de yaşadığı siyasal karışıklıkta demokrasi karşıtları mevcut düzeni neredeyse yok etme aşamasına gelmişlerdi. Bu son karışıklıkta Sokrates'in rejim karşıtı düşüncelerini gençler arasında yaymış ve onları kentte kaos ve korku yaratmaya teşvik etmiş olduğunu düşünmek pek de yanlış olmayacaktır.

Başkalarına karşı sorumsuz, onları aşağılamaktan ve alaya almaktan hoşlanan, kolayca yalan söyleyebilen ve egosu da tutkuları kadar büyük olan böyle birisine Atina halkının uzun yıllar sabretmiş olması demokratik hoşgörüsünün bir sonucudur.

Mahkemeye gözdağı veren Sokrates ile Aristophanes'in *Kuşlar* adlı eserinde sözünü ettiği, ellerinde Sparta tarzı sopalar taşıyan 'Sokratesleşmiş' gençleri birlikte düşündüğümüzde, yüzyıllardır bize araştırmacılarca çizilen 'melek Sokrates' ya da 'masum Sokrates' portresinin tarihsel gerçeklikle bir ilişkisinin olmadığı daha iyi görülecektir.³⁹

Alkibiades, Kritias ve Kharmides'i yetiştirip onları siyasete girmeye teşvik edenin hocaları Sokrates olduğunu ve bu kişilerin Atina'da demokrasiyi yıkan kişiler olduğunu burada bir kez daha anımsatmak isteriz. Artık *Kuşlar*'da betimlenmiş olan eski fiyakalı hâllerinden ve çekiciliklerinden uzak olsalar da, bu gençler 411'de Dört Yüzler'ce, 404'te de Otuzlar'ca kullanılmış ve bunlar kente korku salan fırtına timlerine dönüştürülmüştü.⁴⁰

Atina'da demokrasiye 411 ve 404'te halkın tepkisiyle değil, bir grup tertipçinin çabalarıyla son verilmişti. Bunlar amaçlarına ulaşmak için her türlü şiddet ve hileye başvurmaktan ve Spartalı düşmanlarıyla bile birlikte hareket etmekten çekinmiyorlardı. Stone, Sokrates'in *Apologia*'da yaşamı boyunca '*synomo-*

³⁷ A. Papadimitriou (2012, 2) onu ruhanî bir lider olarak görüyor: "Sokrates, ne demokrasinin kötülüklerinin bir kanıtıdır ne de bir özgür düşünce şehididir. O, Atina'da oligarşik ve tiran yanlısı bir hizbin ruhanî lideridir."

³⁸ Bu üç önemli tarihsel olay için bkz. Stone 1988, 140–156 ve Samons 2013, 75–78.

³⁹ L. A. Dorion, *Bulutlar*'daki bu Sokrates karakterinin sentez mi yoksa tarihsel mi olduğuna ilişkin tartışmaların sürdüğünü ve bunlardan henüz kesin bir sonuç alınmadığını söylemektedir. Ancak, ona göre herkesin bu karakter üzerinde birleştiği ortak bir nokta vardır: Sokrates'in Atina halkı üzerindeki yıkıcı etkisi. Bkz. Dorion 2005, 37.

⁴⁰ Stone 1988, 141.

sia'larda herhangi bir görev almadığı sözünden yola çıkarak bu sözcükle neyin kastedildiğini anlamaya çalışmakta ve Platon uzmanı Burnet'in son derece önemli bir notunu eserinde bize aktarmaktadır.⁴¹ Burnet'e göre, bu *synomoi*lar "oligarşik parti üyelerinin seçimle belli mevkilere gelmelerini, haklarında dava açıldığında da aklanmalarını sağlamak için tasarlanmıştı ve bunlar M.Ö. 5. yüzyılın sonunda baş gösteren devrimlerde çok büyük bir rol oynamıştı."

Şimdi bu tarihsel bilgilerin ışığında, daha önce sorduğumuz soruyu, Sokrates'in ölüm kararının açıklanmasından sonra mahkemeye niçin gözdağı verdiğini (*Apologia* 39C-D) anlamaya çalışalım. Sokrates'in 39C-D'de sözünü ettiği bu gençlerin '*synomoi*' adı verilen bu gizli örgütün üyeleri olduğunu düşünüyoruz. Buradaki sözleriyle o, hem Atina'daki yandaşlarını sokağa dökmeye ve hem de bu gizli örgüt üyelerini jüri üyelerine karşı eylemlerde bulunmak için kışkırtmaya çalışmıştır. Eylemler başarılı olduğunda kendisi aleyhine karar verenlerin şiddetle cezalandırılacağını düşünüyordu. Peki, Sokrates'in dava sırasında mahkemeyi hedef alan aşağılayıcı tutum ve gözdağlarına başvuracağını Atina'nın egemen güçleri önceden kestirebilmiş miydi? Biz onların bu konuda bazı kaygılar taşıdığını sanıyoruz.

Atina'nın egemen güçleri Sokrates'e yönelik açılan davada onun aklanamayacağını biliyorlardı. Onlar gerçekte Sokrates'in ölüm cezasına çarptırılmasını istemiyorlardı. Onların asıl amacı, Sokrates'in toplumda huzursuzluk yarattığını ve toplumu ayrıştırdığını, bu nedenle de belli bir cezayı hak ettiğini kendisine kabul ettirmektir. Sokrates'in Atina toplumunun yarattığı en anlaşılmaz, garip ve tehlikeli özelliklerinin yanı sıra karizması olan bir kişi⁴² olduğunu da çok iyi bildiklerinden, onun mahkemede bir 'çılgınlık' yapacağından derin biçimde kaygı duyuyorlardı. Sokrates onların bu kaygılarını dava sırasında boşa çıkarmadı ve bir anlamda düşmanlarını köşeye sıkıştırmak için mahkemenin kendisi hakkında ölüm cezası vermesi için elinden geleni yaptı. I. F. Stone, böyle davranan Sokrates'i "mahkeme jürisini yatıştırmaya çalışan bir sanıktan çok boğayı kudurtmaya çalışan bir boğa güreşçisi" ne benzetmiştir.⁴³

Egemen güçlerin Sokrates'in dava sırasında bir 'çılgınlık' yapması durumunda, bunun Atina toplumunda huzursuzluk yaratacağından kaygılandıklarını ve bu nedenle de, Sokrates'in duruşma tarihini kutsal Delos adasına yapılan yıllık gemi yolculuğunun başlangıcına denk getirmiş olduklarını ben güçlü bir olasılık olarak görmekteyim.⁴⁴

Egemen güçler Atina'da dava sonrasında ilgili olarak olasılıkla şunları uygulamaya koymayı düşünüyorlardı: Sokrates'in ölüm cezasına çarptırılması durumunda, bunun toplumda yaratacağı olumsuz etki hesaba katılacak ve olayların rejime zarar verecek derecede artması durumunda da kutsal gemi olayından yararlanılmaya çalışılacaktı. Peki, bu gemi yolculuğu kurulu düzen yanlılarına nasıl bir yarar sağlayacaktı? Bu olay, Sokrates yandaşlarının yatıştırılmasında araç olarak kullanılacaktı. Egemen güçler, öfkeli kalabalığın büyük tepkisini yatıştırmak için açıkça mahkeme kararını hiçe sayamazdı. Sokrates'in cezasının infaz edilmemesine yönelik sokaktan gelebilecek yasadışı taleplere olumlu karşılık veriyormuş

⁴¹ Stone 1988, 141–142. Bu aristokratik dernek ya da örgüt için bkz. Aristophanes, *Hippis*/Atlılar, I. 479–480. Bu konuya Thukydides de değinmiştir. Ona göre, Atina halkı 'Sırlar' konusunda bazı kişileri suçlamış, onlardan tedirgin olmuş ve kuşkulandırılmıştır. Çünkü Atina halkı bu kişilerin oligarşi ve tiranlığı amaçlayan bir tertiple bağlantılı olarak eylem içinde olduklarını düşünüyordu. Atina'da geniş çaplı kovuşturma ve tutuklamalara girişilmesinin nedeni de buydu. Hermes heykellerini parçalama suçunun da bu gençlerden birinin üzerine yıkıldığını belirtmektedir. Bkz. Thukydides (VI.60, 2–4).

⁴² Sokrates'in kişiliğiyle ilgili bu düşüncemize yakın bir yorumu kitabında P. Hadot (2011, 40) aktarıyor; alıntılar Platon'un *Şölen* ve *Theaitetos*'undan (Çeviriler yazarın kendisine, vurgular ise bana aittir.), ilk alıntımız: "Sokrates kendisi hakkında şöyle der: 'Ben tümüyle yoldan çıkartıcıyım (*atopos*), ve yarattığım yalnızca bir *apori*dir (şaşkınlık).'" (*Şölen*, 221c-d) ve ikinci alıntımız: "*Bu eşsiz kişilikte büyüleyici bir şey vardır, der Alkibiades, insanı büyüdü bir şekilde kendine çeker. Felsefi söylemleri insanın yüreğini bir engerek gibi ısıtır ve ruhlarında bir cinlenme, bir sayıklama ve felsefi bir sarhoşluk yaratır. Kısaca insanı tümünden alt üst eder.*" (*Theaitetos* 149a) .

⁴³ Stone 1988, 186.

⁴⁴ Bu kutsal gemi yolculuğu, bir ay sürmekteydi ve ölüm cezasına çarptırılan birisinin cezasını bu günler içinde infaz etmek Atina yasalarına göre suçtu. Bkz. Ksenophon, *Memorabilia* IV,8,2. Sokrates de savunmasında cezasının hemen infaz edilmeyeceğini ima etmektedir. Bkz. *Apologia*, 39E. Ayrıca bu konu için bkz. Kriton, 43d ve Phaidon 58A-C.

gibi görünmek için gemi olayını bir ay boyunca kullanacaklardı. Eğer rejimi tehdit eden olaylar bir ay içinde de yatmazsa, olaylar yatışana kadar geminin Delos adasından dönmesi engellenecekti. Örneğin, geminin hava koşulları nedeniyle dönmemesi ya da geminin kasıtlı olarak batırılması, Sokrates'in cezasının infaz edilemeyeşine gerekçe yapılabilirdi. Ama bütün bunlara hiç gerek kalmadı. Davadan sonra Atina'da karışıklık çıktığı konusunda klâsik kaynaklarda hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

Hapishanede geçirdiği otuz günün ardından Sokrates, geminin Delos'tan dönmesiyle birlikte, kendisine verilen baldıran zehrini içti. Sokrates'in baldıran zehrini içmek için geminin dönmesini beklemesi onun yaşama isteğinin bir göstergesidir. Nietzsche'nin iddia ettiği gibi, o hayattan nefret ettiği için ölmedi.⁴⁵ Onun ölümünün nedeni, güvendiği dağlara karların yağmasıdır.

Bu dava konusunda son olarak şunu söyleyebiliriz: Sokrates, yetmiş yıllık yaşamı boyunca başkalarının cahilliğini anlamaktan sevinç, kendi cahilliğini söylemekten hep gurur duydu. Yetmiş yaşında, yaşamının 'soylu' yalanını söyleyerek suçlamalardan kurtulmak istedi, ancak başaramadı. Bedeli ağır da olsa, korkaklığını kahramanlığa çevirdi. Korkusunda çokça yalan, cesaretinde ise bir parça güzellik vardı. Başkalarını sorguya çekme yeteneği araştırma merakı kadar eşsizdi. Araştırmaları sırasında kanmaya değil, kandırmaya; inanmaya değil, inandırmaya önem verdi. Nietzsche'nin deyişiyse 'aklı tirana çeviren'⁴⁶ adamdı. Akli başkalarına kâr getirdi, ama kendisine yâr olmadı.

Kaynakça

- Arslan 2010 A. Arslan, İlkçağ Felsefesi Tarihi 2, İstanbul 2010.
- Cartledge 2013 P. Cartledge, Pratikte Antik Yunan Siyasî Düşüncesi, (çev. K. Tanrıyar), İstanbul 2013.
- Copleston 1997 F. Copleston, Ön-Sokratikler ve Sokrates, (çev. A. Yardımlı), İstanbul 1997.
- Dorion 2005 L. A. Dorion, Sokrates, (çev. M. N. Demirtaş), Ankara 2005.
- Guthrie 1972 W. K. C. Guthrie, Socrates, Cambridge 1972.
- Hadot 2011 P. Hadot, İlkçağ Felsefesi Nedir?, (çev. M. Cedden), Ankara 2011.
- Mantouri 1990 M. Mantouri, The Oracle Given to Chaerephon on the Wisdom of Socrates. An Invention by Plato, Kernos 3, 1990, 251–259.
- Nehamas 2002 A. Nehamas, Yaşama Sanatı Felsefesi: Platon'dan Foucault'ya Sokratik Düşünümler, (çev. C. Soydemir), İstanbul 2002.
- Ober 2011 J. Ober, Socrates and Democratic Athens, şurada: D. R. Morrison (ed.), The Cambridge Companion to Socrates, Cambridge 2011, 138–178.
- Papadimitriou 2012 A. Papadimitriou, Pro Atheniensibus Contra Socratem, 2012 (<http://www.sgt.gr/en/programme/event/688>).
- Popper 1989 K. R. Popper, Açık Toplum ve Düşmanları, Cilt I: Platon, (çev. M. Tunçay), İstanbul 1989.
- Popper 2001 K. R. Popper, Daha İyi Bir Dünya Arayışı, (çev. İ. Aka), İstanbul 2001.
- Samons 2013 L. J. Samons II, Demokrasinin Nesi Var?, (çev. Y. Erdemli), İstanbul 2013.
- Selçuk 1995 S. Selçuk, Sokrates ve 'Savunma'sı, Türkiye Günlüğü Dergisi 37, 1995, 29–30.
- Stone 1988 I. F. Stone, The Trial of Socrates, New York 1988.
- Taylor 2002 C. C. W. Taylor, Düşüncenin Ustaları / Sokrates, (çev. C. Atıla), İstanbul 2002.

⁴⁵ Nehamas (2002, 250) eserinde Sokrates'in ölmeden önce Asklepios'a bir horoz adamak istemesiyle ilgili olarak Nietzsche'nin yaptığı ilginç bir yorumu (Phaidon, 118a) yer vermektedir. Ona göre, Sokrates, yaşamın kendisini bir hastalık gibi gördüğü için sağlık tanrısına bir horoz adamıştır. Çünkü ancak bir hastalıktan kurtulanlar bu tanrıya horoz adıyormuş.

⁴⁶ Nehamas 2002, 253.